

Шенько М. М.,

аспірант кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МОДАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПРИПУЩЕННЯ В ДИСКУРСНОМУ СЕГМЕНТІ НАРАТИВУ

Анотація. У статті розглянуто функціонування модальних конструкцій зі значенням припущення в складі композиційно-мовленнєвої форми «оповідь» на прикладах текстових фрагментів німецької художньої літератури початку ХХІ ст.

Ключові слова: оповідний дискурс, суб'єктивна модальність, композиційно-мовленнєві форми, нарація, оповідь.

Постановка проблеми. Поширеною тенденцією сучасних лінгвістичних студій стало вивчення оповідного дискурсу художнього тексту. Активно досліджується специфіка його функціонування в художній прозі, засоби об'єктивації, а також його складові (І. Бехта, Л. Белєхова, В. Бурбело, В. Карасик, К. Кусько, Ж. Женетт, І. Смушинська, Д. Шифрін, В. Шмід).

Актуальним є звернення до вивчення лінгвопрагматичних функцій модальних конструкцій, які формують оцінно-модальний план оповідного мовлення в художньому тексті (Ф. Бачевич, І. Бехта, В. Бурбело, А. Мороховський, Т. Радзівська, О. Селіванова, І. Шевченко). Проте недостатньо вивченим є функціонування засобів епістемічної модальності в дискурсних зонах наратора й персонажа в структурі німецькомовного художнього прозового тексту.

Попри те, що у фаховій літературі досить детально описана структурна організація художнього прозового тексту (Л. Бабенко (2005), Н. Безсмертна (1983), М. Брандес (2004), Е. Зайцева (2008), С. Іваненко, В. Кухаренко (1988), W. Heinemann (1975), E. Riesel, E. Schendels (1975)), ми зіткнулися з проблемою недостатнього висвітлення специфіки функціонування суб'єктивно-модальних компонентів у складі композиційно-мовленнєвих форм німецькомовної художньої прози.

Мета статті – аналіз функціонування в німецькомовному художньому тексті композиційно-мовленнєвої форми (далі – КМФ) «оповідь» із суб'єктивно-модальними смислами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контекстно-варіативне членування тексту розмежує в ньому два мовленнєві потоки – мовлення автора (наратора) й мовлення персонажа. У художньому тексті автор-наратор і персонаж як суб'єктні центри художнього світу є посередниками комунікації автора й читача. Наратор і персонаж формують дискурсні зони текстової комунікації – дискурсну зону наратора та дискурсну зону персонажа.

Під час дослідження персонажного мовлення в художньому тексті виокремлюють внутрішнє та зовнішнє мовлення, а також власне мовленнєві форми їх утілення (монолог, діалог, полілог, конструкції з прямим мовленням, непрямим мовленням і не-власне-прямим мовленням).

Функцією наратора є опис ситуацій і подій, тобто наратор – це оповідач, повістяр [1, с. 157]. Мовлення наратора може здійснюватись від третьої (гетеродієгетична нарація, Er-Form) або

від першої особи (гомодієгетична нарація, Ich-Form) оповідного мовлення в художньому тексті.

У площині авторського мовлення виокремлюють класичні композиційно-мовленнєві форми: оповідь, опис, міркування.

Завдяки взаємодії композиційно-мовленнєвих форм формується композиційно-мовленнєва структура тексту. З одного боку, вони є мисленнєво-мовленнєвими операціями, через які здійснюється процес мислення та мовленнєва комунікація, а з іншого – типами текстових фрагментів, у яких ці операції об'єктивуються. Отже, оповідь, опис і міркування утворюють композиційно-мовленнєву структуру художнього тексту.

Композиційно-мовленнєві форми диференціюють на основі функційно-прагматичного критерію, тобто за метою висловлення і структурно-логічним критерієм, з урахуванням зв'язку між предметами в думці й таксисної співвіднесеності дієслівних дій: відношення часової послідовності (діахронічної) в оповіді, відношення часової одночасності в описі (синхронічній) та відношення причини й наслідку в міркуванні. Отже, оповідь містить хронологічно спрямований таксис, який передає послідовність подій, опис – хронологічно неспрямований таксис, позначає одночасність подій, а в судженні наявний логічно спрямований таксис, який виражає причинно-наслідкові, умовні зв'язки [6, с. 52].

Німецькі лінгвісти класифікують тексти за їх функцією (Basiskriterium), а також наводять підвиди класифікацій за контекстуальними (ситуативні чинники) і структурними критеріями (Große, 1976, Brinker, 1992, Rolf, 1993). За функцією розрізняють дескриптивні, наративні та аргументативні тексти [10, с. 190]. Дещо інший підхід спостерігаємо в Клауса Брінкера. Лінгвіст пропонує розглядати дескриптивну, наративну та аргументативну форми розгортання теми як структурні критерії, які повністю відповідають текстовим функціям [11, с. 131]. За основу класифікації КМФ беруть висловлення (Aussagen) і залежно від їх мети й характеру виокремлюють «повідомлення» (Mitteilung, Bericht), «опис» (Beschreibung, Schilderung), «пояснення» (Erörterung, Erklärung).

Н. Богатирьова зазначає, що мова може йти про предмет, процес чи проблему, позиція може бути об'єктивною або суб'єктивною, а головною комунікативною метою може бути передання інформації або створення певного ефекту, а також вона виокремлює інформативні (опис, повідомлення, міркування) та експресивні (зображення, розгляд) форми викладу [3, с. 128]. Такий підхід відображає більш детальне й розгорнуте трактування традиційної точки зору щодо питання класифікації КМФ, згідно з якою існують такі КМФ, як повідомлення, опис, роздум (М. Брандес, Н. Безсмертна). Під композиційно-мовленнєвими формами розуміємо складні функційні текстові єдності, які структурують думку, упорядковують її розвиток і надають їй цілісності й завершеності [4, с. 76]. У цьому

дослідженні спираємось на системну класифікацію КМФ, запропоновану М. Брандес.

КМФ оповідь (нарація) є базою художнього тексту. Основною функцією оповіді (в термінології деяких авторів позначається як повідомлення (М. Брандес, Н. Безсмертна)) є передавання послідовності подій відповідно до логіки задуму автора. «Оповідь можна вважати головною, основною частиною авторського монологічного мовлення. Оповідь, розповідь – сутність, душа літератури. Письменник – це перш за все оповідач, людина, яка вміє цікаво, захоплююче розповідати. ... Стилiстичні функції оповіді різноманітні, пов'язані з індивідуальним стилем, жанром, предметом зображення. Оповідь може бути більш чи менш об'єктивною, пронизаною авторськими емоціями» [7, с. 143–144].

Послідовність дій і подій є важливою характеристикою нарративу, оскільки це дає змогу створювати єдине ціле – сюжет: історія має початок, середину й кінець. Оповіді також притаманна темпоральність, адже в ній особлива увага приділяється тій послідовності, у якій відбуваються дії та події. Виокремлюючи різноманітні моменти в часі й установлюючи зв'язок між ними, вона надає читачеві можливість побачити зміст у самих часових послідовностях, тим самим указуючи на фінал. Функціями нарративу є впорядковувальна, інформувальна, переконуюча, розважальна, відволікаюча увагу. До головних логіко-семантичних зв'язків в оповіді належать часова послідовність і зв'язки зумовленості (причиново-наслідкові, умови, мети).

В. Шмід, виокремлюючи два види наратора (повістьяр і оповідач), зазначає, що повістьяр викладає події від третьої особи, тобто це не виявлений, не названий, розчинений у тексті носій мовлення, а оповідач – носій мовлення від першої особи, котрий відкрито організовує своєю особистістю весь текст [8, с. 67].

І. Бехта, досліджуючи англomовний модерністський дискурс, указує на гіпотетичну природу перспективи наратора, що на рівні речення експлікується модальними прислівниками роздумів або припущення та модальними дієсловами, «які сприяють критиці сегментів художнього тексту й послаблюють силу на рації» [2, с. 106]. Автор-оповідач у такий спосіб дистанціюється від повідомлюваного, надаючи можливість читачеві самому дотумувати та оцінювати дії, які розвиваються за сюжетом твору.

Використання суб'єктивно-модальних конструкцій із семантикою припущення у фрагментах оповіді призводить до змішаних КМФ, тобто переважно спостерігаємо оповідь з елементами міркування, судження. У чистому вигляді оповідь як КМФ у композиції досліджуваних текстів художньої літератури зустрічаємо дуже рідко. Пор.:

(1) *Auf dem weißen Papier erschien wieder die Frau in dem langen Kleid. Adam ärgerte sich, dass sie **offenbar** den Bauch einzog, ja er glaubte ihrem Lächeln anzusehen, dass sie die Luft anhielt. Aber **vielleicht** täuschte er sich auch. Mit der Zange stipte er das Bild ins Stoppbad und gab es von dort in den Fixierer. Dann nahm er ein neues Blatt aus der Packung, faltete es in der Mitte und riss es an der Tischkante entzwei.*

Die andere Hälfte steckte er zurück in die Packung [12, с. 13].

У наведеному фрагменті оповіді (1) спостерігаємо послідовний виклад дій головного персонажа твору Адама. Одночасно автор-оповідач (гетеродієгетичний наратор, Ер-Form) передає невпевнену оцінку Адамом зображення, яке він побачив на щойно проявленому фото, тобто автор експлікує не своє

ставлення до побаченого, а точку зору персонажа (вживається в його думки).

Коли оповідь ведеться від третьої особи, автор представлений як «неперсоніфікований всезнаючий оповідач-творець, який не належить до світу тексту і не наділений прагматичною вмотивованістю» [5, с. 224]. Автор-оповідач спостерігає за тим, що відбувається начебто збоку, але водночас проникає в роздуми героїв, даючи оцінку кваліфікацію тому чи іншому розвиткові подій за допомогою різноманітних форм реалізації своєї позиції.

(2) *Die Tür des weißen, flachen Hauses ging von allein auf, sie mussten nicht läuten, **wahrscheinlich** hatten hier alle alles gesehen, hatten alle in dieser stillen, friedlichen Straße hinter den Vorhängen ihrer Terrassentüren in den schattigen Ecken ihrer Wohnzimmer gestanden und das Taxi halten, sie aussteigen sehen. Eine Blonde, eine Dunkle und ein kleines Kind mit einem rosa Mützchen auf dem Kopf. Und alle drei mit Augenringen. Koffer, Tüten und ein Kinderwagen.*

Die Tür ging von allein auf, die Vermieter traten vors Haus, herzlich willkommen, sie streckten die Arme aus [13, с. 19–20].

Для фрагменту оповіді (2) характерним є те, що автор-оповідач (гетеродієгетичний наратор, Ер-Form) не лише інформує читача про переїзд героїв, а й, уживаючи модальне слово із семантикою припущення, разом із використанням стилістичних повторів перетворює просту констатацію факту в емоційно забарвлену оповідь-міркування, тобто автор через вираження припущення дає зрозуміти читачу, що виражає власне бачення ситуації, про яку розповідає, і при цьому дає змогу адресатові самому вирішувати, чи він погоджується з викладеною оцінкою чи ні. Такий спосіб оповіді заглиблює читача в сюжет твору і створює ілюзію присутності в ситуаціях, які розгортаються за задумом автора.

(3) *Der Kronaurburger Bote vermeldete täglich die Gründung neuer Lokal verbände. In Baia Luna preschten besonders die drei Brancusi-Brüder und der Eisenschmied Emil Simenov in der Angelegenheit nach vorn, die Bauern zum Parteibeitritt zu bewegen und die Kollektivierung der Landwirtschaft als Schritt in die Zukunft zu begrüßen. Was auf wenig Gegenliebe stieß, aber auch keinen offenen Widerstand hervorrief. Wogegen hätte der sich auch richten können? Gegen die aufgeblasenen Brancusis, die im Dorf ihre Propagandareden hielten, aber ansonsten nichts zu melden hatten? Gegen die Herren der Partei in der fernen Hauptstadt, die zwar Gesetze erließen, deren Einhaltung jedoch niemand in Baia Luna kontrollierte? Also wartete man ab in der Gewissheit, es den Kollektivisten zu zeigen, würden sie eines Tages im Dorf auftauchen* [9, с. 29].

Приклад оповіді (3) є формою нарації від першої особи (гомодієгетичний наратор, Ich-Form), тобто автор-оповідач є головним героєм твору й розповідає про події, які розгортаються в його селі. Використані в цьому фрагменті загальні питальні речення (Ja-Nein-Fragen), які є операторами модальної семантики припущення, надають йому додаткового значення невпевненості. Оповідач у такий спосіб спонукає читача до роздумів щодо невизначеності, несправедливості ситуації, про яку йде мова.

Висновки. Кількісний аналіз функціонування композиційно-мовленнєвої форми «оповідь», яка містить суб'єктивно-модальні компоненти, показав, що для німецькомовного художнього тексту характерною є переважно змішана форма, тобто оповідь з елементами міркування, судження, роздуму тощо. У

відсотковому співвідношенні це становить 12% (оповідь у чистому вигляді) проти 88% (оповідь із міркуванням).

Використовуючи модальні конструкції зі значенням припущення, автор привертає увагу читача до повідомлюваного, долучає його до роздумів героїв, викликає інтерес до перебігу подій, що розгортаються за сюжетом художнього прозового тексту.

Література:

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англійській прозі / І.А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
2. Бехта І.А. Оповідний дискурс в англійській художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 / І.А. Бехта. – Львів, 2010. – 526 с.
3. Богатырева Н.А. Стилистика современного немецкого языка / Н.А. Богатырева, Л.А. Ноздрин. – М. : Академия, 2005. – 336 с.
4. Брандес М.П. Стилистика текста / М.П. Брандес. – М. : Прогресс – Традиция ; ИНФРА – М, 2004. – 416 с.
5. Попова Е.А. Литературная коммуникация как объект изучения лингвистики нарратива / Е.А. Попова // *Филологос*. – 2008. – Т. 1–2. – № 4. – С. 224.
6. Россихина Г.Н. О распределении композиционно-речевых форм по функциональным стилям / Г.Н. Россихина // *Научный и общественно-политический текст*. – М., 1991. – С. 50–58.
7. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика / Г.Я. Солганик. – М. : URSS, 2007. – 242 с.
8. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Языки славянской культуры, 2008. – 304 с.
9. Bauerdick R. *Wie die Madonna auf den Mond kam* / R. Bauerdick. – München : Deutsche Verlags-Anstalt, 2009. – 516 S.
10. de Beaugrande, Robert-Alain, Wolfgang Ulrich Dressler. *Einführung in die Textlinguistik / Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft*, 28. – Tübingen : Niemeyer, 1981.
11. Brinker K. *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden* / K. Brinker. – Berlin : E. Schmidt-Verlag, 1992.
12. Schulze I. *Adam und Evelyn* / I. Schulze. – Berlin : BV Berlin Verlag GmbH, 2008. – 314 S.
13. Hermann J. *Alice* / J. Hermann. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag GmbH, 2009. – 189 S.

Шенько М. Н. Модальные конструкции со значением предположения в дискурсе сегменте нарратива

Аннотация. В статье проведен обзор функционирования модальных конструкций со значением предположения в составе композиционно-речевой формы «повествование» на примерах текстовых фрагментов немецкой художественной литературы начала XXI в.

Ключевые слова: повествовательный дискурс, субъективная модальность, композиционно-речевые формы, нарратив, повествование.

Shenko M. Modal constructions with the meaning of assumption in the narrative discourse segment

Summary. The article deals with functioning of the modal constructions with the meaning of assumption as a part of complex structural text unit “narration”. The examples are set on text fragments from the German fiction literature (XXI century).

Key words: narrative discourse, subjective modality, text structure, composition, narration.